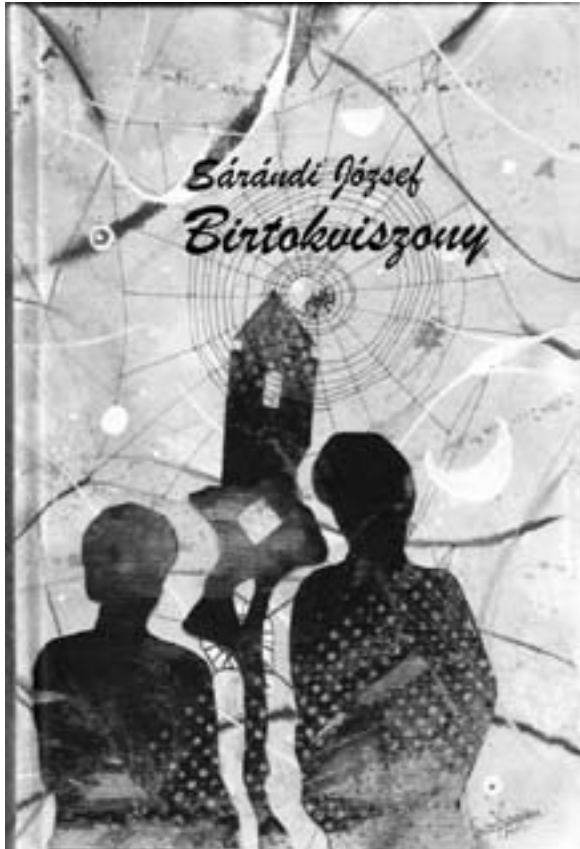

Mezey László Miklós

MILYEN A KÖR ÍVE?

Sárándi József: *Birtokviszony*
(Czirok Ferenc rajzaival)

Az igényesen összeállított verses kötetek egyik ismérve, hogy a könyv anyagának valamilyen jól kivehető, nyomon követhető íve van. A kötet nem egyszerűen versek egymásutánja vagy tematikus csoportjainak sora, de olyan – hol rejtettebb, hol láthatóbb – finomszerkezet, amelynek rajzolata maradandó nyomot hagy az olvasó tudatában. Erre a tartalmi és formai elementumokból összeálló rajzolatra fog emlékezni évek múltán is, akkor is, amikor már a sorok, strófák megannyi költői képe el is homályosul a múltó idő sodrával, hiszen ezt az ívet, ezt a finom rajzolatot ő, az olvasó fedezte föl.

Sárándi József költészetéről, verseinek világáról volt alkalmam összefoglalást adni *Az írás iszonya* (2002) című kötetéről szólván (*Pannon Tükör*, 2003. III. negyedév), ezért most fölösleges lenne az amúgy is ismert verselő köl-

tészetének időben is változó jellemzőit sorra venni. Mondanom sem kell, hogy az 1960-as évek második felétől, végétől napjainkig tartó, csaknem négy évtized versterméséből összeállított új kötete, a *Birtokviszony* maradéktalanul hordozza e poézis minden sajátosságát. Ezért beható elemzés helyett érdemesebb a már említett gondolati-tematikai ívet, a szerkezetét adó nagy vonulatot nyomon követni, föltérképezni. Erre teszek most kísérletet.

Már a kötet első föllapozásakor szembetűnő, hogy a versek szövetét grafikai lapok fonják be, erősítik meg. Czirok Ferenc képei fölnagyítják, olykor kissé átdimenzionálják a verseket. Maga Sárándi József mondta Czirok Ferenc egyik kiállításának megnyitásakor: „Hogyan lehet ma a helyzeti energiájukat, hitelüket vesztett szavak, fogalmak folyamatosan tartó farsangja közben megszólítani az embereket?” Igen, a kérdés éppen ez! Vajon sikerül-e Sárándi József írástudónak és Czirok Ferenc képirónak, ha nem is eligazítani, de legalább megszólítani azon keveseket, akik még várják a szellem embereinek megnyilatkozásait. Van még egyáltalán erre igény? – kérdezem én is a költővel és a grafikussal együtt.

A lehetséges finomszerkezet, a láthatóbb-rejtettebb összefüggések föltérképezésének kezdetén érdemes fölfigyelni a kötet elé illesztett Sárándi-móttó („A pók nem engedi semmibe futni fonálát”) és az első rajz összerímelésére. Mert hogy a képen a sötétre satírozott, homályban hagyott emberalak fölött „szabályos” pókháló feszül. Mi sem száználmasabb, mint a képzőművészeti alkotást prózára „lefordítani”, mégis arra kell gondolnom, hogy a móttó szövege és a rajz ábrája ugyanarra a fölismerésre utal: a pók sohasem céltalanul szövi a hálóját, de nagyon is „tudatosan”, funkcionálisan. És a rajz, az emberalak fölött kifeszülő háló szimmetrikus képe ugyanezt sugallja: hihetlenül ősi természeti törvények szabályozzák a köznapok apróságában elvesző, esetlegesnek tetsző életünket.

Persze Sárándi József nem lenne az, aki, ha azonnal nem csinálna valami szabálytalant, meghökentőt, ha rögvest nem ellensúlyozná a szimmetriát a maga indulatával, erős érzelmeivel. A kötet első darabjai még ifjúkori versek a '70-es évek második feléből, végéről. Ilyen a *Fegyvered* a toll című ars poetica: „Hagyd a sikert az okosoknak, ők mindig tudják, / mit miért adnak föl magukból. / Fegyvered: a Toll, s amennyit gondolni mersz, / akkora birodalmad”. Ez a tisztaszívú, reményteli, de semmiképp sem naiv fiatal költő hangja. A világot hittel, lélekkel, művészettel és határozott morális tartással, örökbecsű alkotásokkal meghódítani akaró költő vallomása, szentenciája ez a vers. Néhány év múltán, 1985-ben ezt írja *A példátlanokhoz* című, e kötet második, bevezető, ráhangoló költeményében: „Mire teljesítenéd kívánságait / le- vagy fölbukik a király // Kezdheted előlről a dolgot / esélytelenül persze / hiszen a kitűzött jutalom / a korábbi rezsimtől járna”. Biztos erkölcsi ítélet, egyértelmű útmutatás ez a vers, noha – a megzenvedett évek tapasztalataiból következően – már nincs benne annyi hit, bizakodás, jónak való elkötelezettség,

mint a nyitó versben. Nemcsak a központozás tűnt el időközben, hanem a birodalmat meghódító szándék is. Ez a vers pusztán praktikus figyelmeztetés: ne kövess el árulást, úgyszólván hiába...

Nos, e két darabban veszi kezdetét az olvasó közös utazása a költővel és a rajzolóval. Innét, e két ars poetica-szerű verstől emelkedik föl a kötet íve, hogy azután – mint látni fogjuk – visszatérjen a kiindulópontba, azaz körivet írjon le, miközben azért meg is változzon.

A nyitó és a záró darabok között csaknem negyven esztendő (1968-2006) terméséből szemelgethet az olvasó. Hat, hosszabb-rövidebb versekből szervezett ciklus darabjai sorakoznak a kötetben Czirok Ferenc rajzaitól kísérve. Az 1968 és 1972 között keletkezett rövidke Újságversek publicisztikus témákat dolgoznak föl fiatalos, „sárándis” hevülettel, indulattal és igazságosztó szándékkal, mintegy lerántva a leplet a kor álságairól, hivatalos hazugságairól és köznapi-emberi hamisságairól (Örökség; Újsághír). Olyan ez a ciklus, mint a '60-as évek végi ifjúsági és diákmozgalmak tiszta lendülete, őszinte heve, jó szándékú formabontása.

Nagyobb szabású és mélyebb merítésű versek gyűjteménye a Ki kicsoda? ciklus, ahol még mindig az istrángszaggató fiatal költő kiált 1968-ból: „Szekerébe fogott a felnőttkor / csördül nyakamon szíjostor. / Nosza zölden ég a lámpa / gyerünk pajtás a vakvilágba. / -- A sors gürcölni szánt” (Az éj hideg vackára dőlve). Eddig olvasva a verset, úgy hinnénk, az életre készülő, az élet dolgait egyre közelebbről megismerő, a lét kérlelhetetlen szabályaival ismerkedő fiatal ember vall itt. Csakhogy következik a meglepő fordulat, egy önéletrajzi motívum tűnik föl, és rögvest más megvilágításba kerülnek az ifjúkori rugódozások. Íme: „ahol most duruzsol a kályha / a földdel padlózott szobában / ott pottyantott világra anyám / ott kívánt pokolra apám / mert koloncnak születtem / bár erről nem tehettem / Csak meg ne történt volna / e köszörülhetetlen csorba / lehetnék remény valaki szemében / egy szépen kigondolt mesében”. Aki ismeri Sárándi József születésének kis híján tragédiába forduló történetét, az is érzi a fordulat meglepő erejét, drasztikusságát. Mintha a megbélyegzettséget, a törvénytelen születést, a csecsemőkori „halálra ítéeltséget” egyszerre akarná személyes megváltássá transzponálni, hogy a koloncból életajándék lehessen.

És azután következik a címadó – tehát kulcsszerű – vers, az 1976-ban keletkezett Birtokviszony, ahol a saját „birodalom” fontosságáról vall: „enyém a hatalom / 1600 négyzetméteren / a gazda én vagyok / öröklött telkemen”. Mi ez a vers valójában? Ironikus-játszi költemény a Kádárkor szerény megelégedettségéről? Önironikus vallomás arról, hogy a magát mindenséggel mérő, a világot birtokba venni akaró, tollal harcoló költő végül is beéri kicsinyke kertjével? Hogy nincs más lehetőség, mint visszahúzódní a leányvári „birtokra”? Vagy egyszerűen csak kapaszkodót keres: „nyugodtan éldegélek / nem bánt senki / ki merne ellenem / szót emelni?” Ennyivel érné be? Nem erről van

szó! Sárándi félig komolyan, félig tréfásan vall és játszik. Úgy tesz, mintha a kertjébe visszahúzódní, a kicsivel is beérő, elégedett kisember lenne, miközben muszáj észrevenni a kérdésben rejlő kétségbeesést: ez lett hát a Fegyvered a toll elszánásából, küldetéséből? Még ugyanebben az esztendőben megírja a hetyke választ, a Bizony, Uram című verset: „— éjszakára zongorává változom / rajtam komponál a remény új dallamot / s másnap füttyörészve hirdetem / hogy a komponista én vagyok”. Helyzeti hátrányból előnyt, küldetést csiholni – ez lehet a vers mondanójának summázata, és Sárándi költészetének egyik esszenciális vonulata. Egy-egy pillanatra boldoggá teszi a maga létének tudata, és ez a magabiztosság, a lírai és főlnövesztése persze önironiával árnyalódik. Mindig érezeti, hogy ismeri köznapi élete szigorú határait, zárt koordinátáit, szűkös kereteit, de gúnnnyal, ironiával és mindenekelőtt elszánt öntudattal, hetyke daccal átlépi a korlátokat vagy egyszerűen tudomást sem vesz róluk.

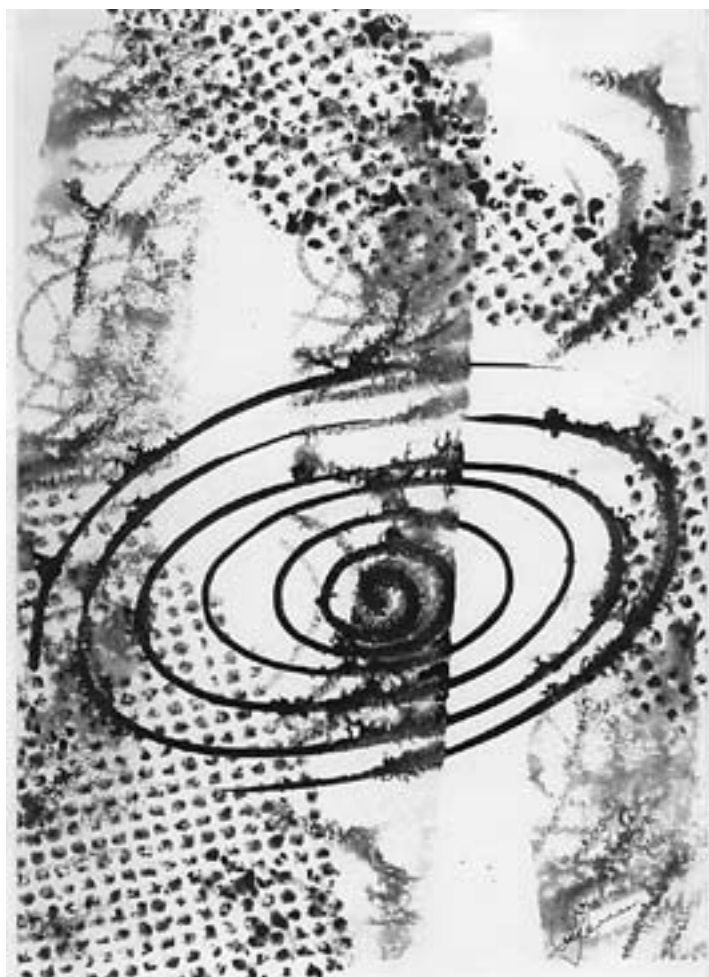
És mi e gondolatmenet mai, időszzerű leírása? Az Üzenet a kegyosztónak című, 2006 januárjában megfogalmazott nyers hangú vallomás: „Nem volt kenyerem a hízelkedés / Dagadtra pofozták lelkem arcát, / mégsem tanultam. // Vénségemre hasonuljak? / Be is baszna”. Itt már nincs kesernyés tréfa, összekacsintó ironia. A hatvanadik életévét elrűgő költő elvesztette vicces kedvét, egyszerűen hitet tesz az őszinteség, az egyenes beszéd, egyszerűen a föl-emelt fej méltósága mellett.

A Hiányuniverzum című fejezet négy verssorozatában a nőkről vall, a nőkre emlékezik a költő. Az „emlékek sorfala előtt” búcsúzik szerelmeitől, alkalmi nőismerőseitől, az elhagyott, megcsalatott vagy éppen csalfa lányok, asszonyok arcát idézgeti, és főleg a hajdani élményt, a gyönyör feledhetetlen pillanatait. Őszinte vallomás, hódító igyekezet, beteljesülés – és azután megint a szarkazmus, az ironia, az illúziótlan konklúzió: „Jót akarsz enni? / Főzöl magadnak / S ha tisztaságot? / Mosol, takarítasz” (Egyen-jog). Íme, a szerelem, a nemi áhítat, a gyönyör mámore után is előbb-utóbb bekövetkezik az illúziók elvesztése, bekövetkezik a kiábrándulás, a nyers valóságra ébredés.

A kötetet záró Fragmentumok 17 töredéke a maga rosszabbik énjével szembenező költő helyenként játékos, helyenként keserűen viccelődő, önironikus vallomása (Normális vagy te?; Ellentmondás), És mielőtt – a költővel együtt, a költő sorsán és belső útján haladva – végképp elkeserednénk, ilyen pompás, megejtő képekből meríthetünk új erőt: „talán elolvad a hó / s lépteid nyoma / visszacsugárzó energia” (Holnapra).

A Fragmentumok – bár többségük már a XXI. század szűlőte – jócskán emlékeztetnek a '80-as években megjelent „papírsebkendőnyi” versekre; nemcsak terjedelmük, de frappánságuk okán is. A műfajban, amiben Sárándi József annyiszor remekelt: néhány odavetett mondata pontos költeménnyé lényegül.

Itt jutunk el a kötet önmagába visszatérő ívéhez, a körhöz! A záró vers, ez a szellemi önportré fölidézi az 1979-

Czirok Ferenc illusztrációi a kötethez

es vallomást, a Fegyvered a toll fiatal költőjét, ám ez az ars poetica immár múlt időben szól, az emlékezés hangján: „ki ez a borotválkozás közben rám meredő rossz arcú férfi / ki egy lángelme hasonmásaként / naponta talpra áll és búskomoran dolgozik / mániákus őszinteségéért / számtalanszor szitává lötték a lelkét / mégsem tudja abbahagyni az igazmondást / a kolduspénzt sem hozó ars poeticát” (Egy analfabéta világpolgár bevallása).

Kell-e magyarázni, honnét hová jutott Sárándi József: a dacos, hetyke, a maga igazságait kifejező ifjú verselőtől a mániákussá vált, csak azért is daccal igaza mellett kiálló, szinte monomániásan, de még mindig formabontóan szóló „öreg” költőig? Kirajzolódik tehát a kör íve, csak épp a vonala más, de ugyanolyan határozott kézvonást hordozó és erőteljes, mint annak idején a '60-as évek második

felében, végén volt.

Így tér vissza ifjúkori kiindulópontjához a költő, és ezt a visszatérést kíséri Czirik Ferenc grafikáinak sora. Mert-hogy ő is visszakanyarodik a kötetet nyitó rajz pókháló-motívumához. Csak immár nem az emberalak fölött lebeg a pókháló, hanem beszövi az embert. A létet, a sorsot behálózó idő – ez a vastagodó, sűrűsödő, ragacsos pókfonál –, ez lesz a fontos, a meghatározó. Az ember őrzi arcát, lelkét, ifjúsága nemes szándékait, de rátelepszik a mindent elborító, elhomályosító elmúlás. Egy magával, korával, környezetével, körülményeivel örök harcban álló költő szövegeit nyomatékossítják Czirik Ferenc (eredetileg színes) fekete-fehér képe.

(Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 2006.)

